

جهانی شدن و نقش آن در شاخص‌های توسعه انسانی

دکتر کرم سینا^۱، فاطمه صغری سینا^۲

چکیده:

توسعه انسانی از جمله مباحث مهم امروز محافل علمای اقتصاد و مدیریت است. در این مقاله ضمن تعریف توسعه انسانی و شاخص‌های مربوط به آن تحت سه مولفه: آموزش، امید به زندگی و تولید ناخالص داخلی سرانه همراه با روش محاسبه و به اهمیت توسعه انسانی در جهت بهره‌برداری سازمانها با توجه به وضعیت آموزش و پرورش و شاخص‌های مربوطه، در بسته بندی کشورها و ضرورت امکانات ارتباطی در جهت توسعه انسانی با توجه به رتبه بندی کشورها از لحاظ برخورداری از امکانات ارتباطی (خطوط تلفن، مشترکین تلفن همراه، کاربران اینترنت، و کامپیوترهای شخصی) پرداخته، در انتها با توجه به داده‌های مربوط به رتبه بندی کشورها از لحاظ شاخص جهانی شدن^۱ و شاخص توسعه انسانی (HDI)^۲ منتشر شده از سوی موسسه بین‌المللی (A.T.Kearney) و سازمان ملل (UN) و با استفاده از نرم افزار آماری (STATGRAF) ضریب همبستگی اسپیرمن^۳ محاسبه که شدت همبستگی بین دو متغیر $R=0/76$ محاسبه شده که نشان می‌دهد ارتباط تنگاتنگ بین شاخص جهانی شدن و توسعه انسانی وجود دارد. یعنی هر چه قدر کشورها در جهت جهانی شدن گام بردارند، در توسعه انسانی موفق‌تر می‌باشند.

واژه‌های کلیدی: جهانی شدن، توسعه انسانی، امید به زندگی

مقدمه

توسعه چه در تعریف و تشخیص و چه در عمل همواره یکی از بحث برانگیزترین موضوعات اقتصادی بوده است. از بین بردن فقر و نابرابری که گریبان گیر بسیاری از جوامع دهه‌های ۵۰ و ۶۰ میلادی شده بود روز به روز مورد توجه بیشتر قرار می‌گرفت و در این دوران بود که زمینه ظهور اقتصاددانان توسعه برای ارائه نظرات و الگوهای گوناگون برای رهایی از این مشکلات فراهم شد. اولین اقتصاددانان توسعه در تعریف توسعه بیشتر بر رشد اقتصادی تاکید می‌کردند. به این ترتیب دستیابی به رشد اقتصادی در قالب اتخاذ سیاست‌های مختلف هدف توسعه قرار گرفت و به قول مایکل تودارو «رشد سالاری طریقه زندگی شده بود»^۴

۱ - استادیار دانشگاه تربیت معلم ساری Email: Sinakaram@yahoo.com

۲ - مدرس دانشگاه آزاد اسلامی واحد نکا

1-Globalization Index

2-Human Development Index

3-Spearmans Correlation

۴ - همتی، عبدالناصر ص ۳۱

رویکرد رفاه اقتصادی به توسعه سبب شد تا مصرف کالاها و خدمات به عنوان اساس رفاه اقتصادی در نظر گرفته شود. از این رو، برای سنجش میزان رفاه و توسعه (مصرف کالاها و خدمات) درآمد ملی به عنوان یک معیار کلی مورد توجه قرار گرفت. در این رویکرد از مساله فقر و توزیع درآمد با این فرض که با افزایش تولید ناخالص ملی همه بهره مند خواهند شد و منافع این افزایش در درآمد ملی به همه مردم می رسد، چشم پوشی شد.

مخالفت ها با این تلقی از توسعه در اواسط دهه ۱۹۷۰ به اوج خود رسید چرا که بسیاری از کشورها اگر چه اهداف رشد اقتصادی خود را تحقق بخشیدند اما، شرایط زندگی توده مردم و بخش های زیادی از آنها تغییر نکرد. به این ترتیب بود که بعضی از وظایف جدید توسعه مانند « رشد همراه با عدالت » و «توزیع مجدد رشد» مورد توجه اقتصاددانان توسعه قرار گرفت و مفاهیم اجتماعی و انسانی جایگاه ویژه خود را در تعاریف توسعه پیدا کردند. در گزارش توسعه انسانی سال ۱۹۹۶ که به بحث رابطه رشد اقتصادی و توسعه انسانی می پردازد آمده است «علیرغم رشد سریع اقتصادی در پانزده کشور طی سه دهه گذشته، تعداد ۱/۶ میلیارد نفر از مردم جهان فقیرتر شده‌اند و وضع زندگیشان بدتر از پانزده سال پیش شده است» در واقع این گزارش تاکید می کند که اگر سیاست های پیش گیرانه‌ای جهت توزیع مناسب رشد اتخاذ نشود، رشد مناسبی برای مردم به دست نخواهد آمد. « پیام محوری گزارش توسعه انسانی ۱۹۹۶ بیان می دارد: هیچ پیوند خودکاری میان رشد اقتصادی و توسعه انسانی وجود ندارد اما هنگامی که این پیوندها از طریق سیاست گذاری و تصمیم آگاهانه برقرار شد ایندو و متقابلا برهم تاثیر می گذارند و رشد اقتصادی به نحو موثر و سریعی به بهبود توسعه انسانی کمک خواهد کرد. ^۱»

به مرور زمان جایگاه انسان و توجه به شان واقعی او جزء اصلی تعاریف توسعه شد و توسعه به یک حرکت همه جانبه شامل تغییرات عمده در ساختارهای اجتماعی، اقتصادی و نهادهای ملی برای رسیدن به رفاه گسترده انسانی تبدیل گردد. امروزه جزء اصلی رفاه انسان ها را گسترش انتخاب های فردی تشکیل می دهد. جوامعی که در آنها افراد قدرت انتخاب بیشتری در زمینه های اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و آزادی بیان آراء و عقاید شخصی دارند در فراهم کردن رفاه انسانی، که علاوه بر مصرف کالا و خدمات سایر نیازهای ذهنی را نیز در بر دارد- موفق تر بوده و توسعه یافته تر هستند، بنابراین مشاهده می شود که در تکامل مفهوم توسعه از رشد اقتصادی به توسعه انسانی، اهداف توسعه بسیار گسترده تر شده است.

تعریف توسعه انسانی

توسعه انسانی مفهومی است که می کوشد تا انسان را در بطن توسعه قرار دهد و به عبارت دیگر، توسعه انسانی در نهایت فرآیندی است که گسترش گزینه‌های مردم را در کانون توجه قرار می‌دهد. در اولین گزارش جهانی توسعه انسانی ۱۹۹۰، «فرآیند گسترش انتخاب های انسانی» به عنوان تعریف توسعه ارائه شده است. در رویکرد توسعه انسانی تنها مصرف کالا و خدمات موجبات رفاه را فراهم نمی‌کند بلکه، گسترش امکانات لازم از قبیل آموزش و بهداشت برای استفاده از قابلیت‌ها و استعدادها و نیز پیشرفت قابلیت ها را اجزاء اصلی توسعه در نظر می‌گیرد. «توسعه انسانی اگر چه بر رشد ظرفیت های مادی در کنار پرورش ذهنی تاکید می ورزد، اما رشد اقتصادی را به عنوان ابزاری در خدمت زندگی بهتر انسان به شمار می‌آورد. ^۱»

بنابراین شکل دادن به قابلیت های انسانی از قبیل آزادی های سیاسی و مدنی، وضعیت آموزش، بهداشت و قدرت اقتصادی باید به عنوان هدف اصلی جوامع توسعه نیافته مورد توجه قرار گیرد.

مردم ثروت اصلی جوامع خواهندبود و هدف توسعه فراهم کردن شرایط زندگی بهتر همراه با امنیت بیشتر می باشد. توجه به چالش های پیش روی انسان ها، مستلزم این است که مردم در کانون توسعه قرار گیرند از این رو رشد اقتصادی نه به عنوان هدف بلکه، وسیله ای برای افزایش فرصت های زندگی مورد توجه قرار می‌گیرد. رهایی از فقر، گرسنگی، بیماری، جنگ، نابرابری، بی سواد، و محرومیت، از جمله راه های گسترش قابلیت ها و انتخاب های انسانی می باشند و به همین خاطر است

۱- سپهری، محمد رضا ص ۱۵۶

۲- اولین گزارش ملی توسعه انسانی ص ۳۵

که در سنجش توسعه انسانی بر سه معیار آموزش، درآمد و بهداشت تاکید شده است. در این تعریف انسان دوستانه از توسعه، انسان‌ها هم هدف توسعه هستند و هم ابزار توسعه و در یک کلام تلاش برای دستیابی به توسعه از طریق انسان‌های توسعه یافته با یک گرایش ملایم و انسان‌نگر و تاکید بر قابلیت‌های مردم شالوده و اساس توسعه انسانی را تشکیل می‌دهد اهداف توسعه هزاره به عنوان یک گام جدی در این زمینه مورد توجه قرار گرفته است.

شاخص‌های توسعه انسانی و روش محاسبه آن

شاخص توسعه انسانی به عنوان محور اصلی گزارش‌های توسعه انسانی در واقع، آخرین تلاش بین‌المللی برای یافتن یک واحد سنجش توسعه یافتگی کشورها می‌باشد که از سه معیار آموزش، امید به زندگی و تولید ناخالص داخلی سرانه تشکیل شده است. استفاده از معیارهای فوق به علت نقش مهم و انکارناپذیر آنها در افزایش قابلیت انسان‌ها می‌باشد. شاخص توسعه انسانی با هدف افزایش دامنه قدرت انتخاب و گسترش قابلیت‌های انسان معیار موفقیت در فرایند توسعه انسانی است. این شاخص نماگری از روند توسعه انسانی در جهان خواهد بود که جایگاه کشورها را نسبت به هم نشان می‌دهد.

امروزه هر چند شاخص توسعه انسانی از انتقاداتی که نسبت به آن وجود دارد رهایی پیدا نکرده (انتقاد از چگونگی انتخاب وزنها در محاسبه شاخص و همچنین تعداد معیارهای منتخب) اما هنوز مقبولیت عامه خود را حفظ کرده است. از آنجا که شناخت بیشتر شاخص مذکور و تحلیل آن، وضعیت توسعه انسانی و جایگاه جهانی فرآیند توسعه در کشور را ملموس‌تر خواهد کرد، آخرین تلاش‌های بین‌المللی در زمینه اندازه‌گیری درجه توسعه یافتگی و مقایسه بین‌المللی کشورها به خلق شاخص توسعه انسانی* (HDI) توسط برنامه توسعه سازمان ملل متحد در سال ۱۹۹۰ انجامید. این شاخص از زمان اولین انتشار آن در سال ۱۹۹۰ همواره به صورت سالانه در قالب گزارش‌هایی از روند پیشرفت شاخص‌های توسعه انسانی توسط سازمان ملل منتشر شده و مورد استفاده کشورها و سازمان‌های بین‌المللی مختلف قرار می‌گیرد.

شاخص توسعه انسانی ترکیبی از چهار معیار متفاوت است که در سه شاخص امید به زندگی، آموزش و تولید ناخالص داخلی سرانه قرار می‌گیرند. شاخص توسعه انسانی یک میانگین ساده از سه شاخص فوق است. امید به زندگی، آموزش و درآمد واقعی همگی از عوامل اساسی افزایش دهنده قدرت انتخاب انسان‌ها می‌باشند. طول عمر بیشتر به عنوان معیار امید به زندگی علاوه بر آن که نشان دهنده تغذیه مناسب‌تر و برخورداری از امکانات بهداشتی است، فرصت بیشتری را برای زندگی و انتخاب به انسانها می‌دهد.

آموزش نیز به همین ترتیب قدرت تصمیم‌گیری و قدرت استفاده از فرصت‌های بهتر را برای مردم به ارمغان می‌آورد. امروزه جدای از نقش آموزش در توسعه انسانی، بر تاثیر سرمایه انسانی و آموزش در رشد اقتصادی تاکید فراوان می‌شود و در نهایت تاثیرافزایش درآمد واقعی در گسترش انتخاب‌های آزادانه افراد و بهره‌برداری از منابع مادی بر هیچ کس پوشیده نیست. لذا به همین دلیل UNDP برای سنجش شاخص توسعه انسانی از سه شاخص فوق استفاده می‌کند. ارزش هر شاخص بر طبق فرمول زیر محاسبه می‌شود.

(حداقل مقدار شاخص - مقدار شاخص برای کشور مورد نظر) = ارزش شاخص

(حداقل مقدار شاخص - حداکثر مقدار شاخص)

حداقل و حداکثر هر شاخص بر پایه فروض مورد نظر سازمان ملل محاسبه می‌شوند.

الف) امید به زندگی

حداقل و حداکثر محدوده امید به زندگی به ترتیب برابر ۲۵ و ۸۵ سال است مقدار این شاخص برای ایران برپایه آخرین گزارش توسعه انسانی (۲۰۰۳) که برای سال ۲۰۰۱ محاسبه شده، رقم ۷۴/۶ می باشد. از آن جایی که در محاسبه این شاخص تنها معیار امید به زندگی لحاظ می شود، بنابراین ارزش آن برابر مقدار شاخص امید به زندگی است.

ب) آموزش

در مورد آموزش این شاخص، دو معیار نرخ با سواد بزرگسالان و نرخ ناخالص ثبت نام به صورت ترکیبی از نرخ ثبت نام در آموزش ابتدایی، متوسطه و تحصیلات عالی را در بر می گیرد. بزرگسالان با سواد افراد بالای ۱۵ سال را که قادر به خواندن و نوشتن بیانات کوتاه و ساده خود هستند در بر می گیرد. نسبت ثبت نام ناخالص آموزش ابتدایی، متوسطه و آموزش عالی برابر است با میانگینی از نسبت های ثبت نام دانش آموزان در هر مقطع آموزشی مورد نظر به عنوان درصدی از جمعیت موجود در هر گروه سنی. چون سازمان ملل معتقد است که سواد اولین گام برای یادگیری و پایه ریزی دانش است، لذا در محاسبه شاخص آموزش به نرخ با سواد بزرگسالان وزن بیشتری داده شده است، یعنی در محاسبه شاخص آموزش، نرخ با سواد بزرگسالان با ضریب دو سوم نرخ ترکیبی ثبت نام ناخالص با ضریب دو سوم در نظر گرفته می شود. با توجه به اینکه مقدار حداقل و حداکثر هر دو معیار آموزش به ترتیب برابر صفر و ۱۰۰ می باشد، مقدار شاخص آموزش ایران برای سال ۲۰۰۱ رقم ۰/۷۲۷ محاسبه شده است.

ج) تولید ناخالص داخلی سرانه

محاسبه شاخص تولید ناخالص داخلی سرانه، پیچیده تر از سایر شاخص ها است. چون این شاخص با استفاده از یک فرمول لگاریتمی محاسبه می شود لذا از اهمیت افزایش GDP سرانه در مقادیر بالاتر آن کاسته می شود. به عنوان یک مثال عینی یک افزایش ۱۰۰ دلاری در تولید ناخالص داخلی سرانه ایران، شاخص توسعه انسانی ایران را بیشتر از شاخص توسعه انسانی کانادا با GDP سرانه بیشتر به ازاء همان مقدار افزایش در تولید ناخالص داخلی افزایش می دهد. روش محاسبه شاخص GDP سرانه به صورت زیر است.

$$\text{شاخص GDP سرانه} = \frac{\log GDP_x - \log GDP_{\min}}{\log GDP_{\max} - \log GDP_{\min}}$$

GDP_x = تولید ناخالص داخلی سرانه کشور مورد نظر

GDP_{\min} = حداقل مقدار تولید ناخالص داخلی سرانه که برابر ۱۰۰ دلار (PPP) است.

GDP_{\max} = حداکثر مقدار تولید ناخالص داخلی سرانه که برابر ۴۰۰۰۰ دلار (PPP) است.

مقدار شاخص GDP سرانه ایران برای سال ۲۰۰۱ که در آخرین گزارش توسعه انسانی آمده ۰/۶۸۴ می باشد.

د) محاسبه نهایی شاخص توسعه انسانی

برای محاسبه شاخص توسعه انسانی از سه شاخص امید به زندگی، آموزش و تولید ناخالص داخلی سرانه میانگین ساده گرفته می‌شود. مقدار این شاخص برای ایران در سال ۲۰۰۱، ۰/۷۱۹ به دست آمده است.

توسعه منابع انسانی و بهره‌وری

امروزه توسعه منابع انسانی و رابطه آن با بهره‌وری، یکی از بحث‌های مطرح در مدیریت منابع انسانی است. توسعه منابع انسانی به نحو گسترده به آموزش و توسعه توجه داشته و مبنی بر این مفروضات است:

- افراد (نیروی انسانی) با ارزشترین منبع سازمان به شمار می‌روند.
 - توسعه (منابع انسانی) یک فعالیت دراز مدت است و در این باره نقش آموزش بسیار مهم است.
 - وظیفه هر مدیر، توسعه منابع انسانی است چرا که مدیران مسئول محل کار خود هستند.
 - مدیران، کانون معنادارترین و بادوامترین تجارت کاری همکاران خویش هستند.
 - بهره‌وری به بهترین شکل استفاده از تمام منابع برای به دست آوردن حداکثر ارزش افزوده از آنها مربوط می‌شود.
- بنابراین توسعه منابع انسانی به معنای ذخیره سازی از نظر مهارت، سازماندهی و تجربه‌های یادگیری به منظور تحقق اهداف کسب و کار است. از این رو، از طریق ارتقای مهارت‌ها، دانش، شایستگی، قدرت یادگیری و علاقه افراد در تمام سطوح، رشد مستمر سازمانی به رشد افراد منجر می‌شود.

از دیدگاه سیستمی، بهره‌وری از طریق توسعه منابع انسانی - به عنوان یک راهبرد استراتژی - بدین معنا است که مدیران باید از تمام زوایا و جوانب سازمان آگاه بوده و با توجه به قابلیت اثر بر بهره‌وری، برنامه‌های کارکردی و موثر توسعه منابع انسانی را برای سازمان خود تنظیم کنند.

علاوه بر توسعه منابع انسانی، مدیران باید تلاش زیادی برای ایجاد فضای روانی مناسب فراهم آورند. عامل انسان به عنوان مهمترین عامل بهره‌وری هنگامی از بهره‌وری بهینه برخوردار خواهد شد که برای کار، انگیزش لازم را داشته باشد. برای تقویت انگیزه افراد باید به محیط کاری، نیازهای فردی و مشکلات اقتصادی آنان توجه کرد. فضای روانی مناسب یا محیط مساعد برای انجام مطلوب کار متناسب با سطح مهارت، علاقه و آموزش، موجب رضایت افراد از کار شده، در نتیجه آن، بسیاری از عوامل موثر در بهره‌وری فراهم می‌آید. مهمترین این عوامل عبارتند از:

- تلقی کارکنان از کار و سازمان خود،
- ماهیت کار،
- دانش و اطلاعات تخصصی متصدیان،
- فرهنگ کار،
- تعادل روانی و جسمانی کارکنان،
- انگیزه افراد برای انجام دادن بهینه کار خود،
- روحیه کارکنان و خشنودی از کار،
- میزان همکاری افراد در سازمان،
- نظم و انضباط در کار و اعمال مدیریت زمان،
- مشارکت کارکنان در تصمیم‌گیری،
- اعمال مدیریت اثربخش و کارآمد،
- فراهم بودن امکانات آموزش،
- نوآوری، خلاقیت و فراهم بودن محیط برای رشد خلاقیتها،

- تجربه و سوابق مناسب برای ایفای وظایف شغلی.

تمام عوامل فوق به ایجاد فضای مناسب روانی کمک می کنند و زمینه لازم را برای افزایش بهره وری فراهم می آورند.^۱ برخورداری از امکانات ارتباطی یکی از شاخص های مهم در میزان توسعه انسانی به حساب می آید، بخشی از گزارش توسعه انسانی سال ۲۰۰۳ سازمان ملل متحد به مقایسه شاخص های مخابراتی کشورها پرداخته است (جدول شماره ۱). در این زمینه، شاخص های مخابراتی و ارتباطی ۱۷۵ کشور جهان مورد ارزیابی و رتبه بندی قرار گرفته اند. در این مقایسه، کشور لوزامبورگ بالاترین تعداد خطوط تلفن را به خود اختصاص داده است. در سال ۲۰۰۱ در این کشور به ازای هر ۱۰۰۰ نفر ۷۸۰ خط تلفن ثابت و ۹۲۰ مشترک تلفن همراه وجود داشته است.

ایسلند نیز بیشترین درصد کاربران اینترنت را داشته است. در این کشور در سال ۲۰۰۱ به ازای هر ۱۰۰۰ نفر ۵۹۹/۳ نفر از اینترنت استفاده کرده اند و کشورمان با رتبه ۱۰۶ توسعه انسانی، در گروه کشورهای با توسعه انسانی متوسط قرار دارد. در کشور ما در سال ۲۰۰۱ به ازای هر هزار نفر تنها ۱۶۹ خط تلفن ثابت و ۳۲ مشترک تلفن همراه وجود داشته است. کمترین تعداد خطوط تلفن مربوط به کشور آفریقای چاد (با رتبه توسعه انسانی ۱۶۵) است در این کشور از سال ۱۹۹۰ تا سال ۲۰۰۱ تنها یک خط تلفن ثابت برای هر هزار نفر وجود داشته است.

جدول شماره ۱: رتبه بندی برخی از کشورها از لحاظ امکانات ارتباطی

کشور	رتبه توسعه انسانی		خطوط تلفن ثابت		مشترکین تلفن همراه		کاربران اینترنت		کامپیوترهای شخصی	
	۲۰۰۱	۱۹۹۰	۲۰۰۱	۱۹۹۰	۲۰۰۱	۱۹۹۰	۲۰۰۱	۱۹۹۰	۲۰۰۱	۱۹۹۰
نروژ	۱	۵۰۲	۷۳۲	۴۶	۸۱۵	۴۶	۸/۴۶۳	۷/۱	۵۰/۸	۱۴/۵
آمریکا	۷	۵۴۷	۶۶۷	۲۱	۴۵۱	۲۱	۵۰/۱۵	۸/۰	۶۲/۵	۲۱/۸
ژاپن	۹	۴۴۱	۵۸۶	۷	۵۸۸	۷	۳۸۴۰/۲	۰/۲	۳۵/۸	۶/۰
هنگ کنگ	۲۶	۴۵۰	۵۸۰	۲۴	۸۵۹	۲۴	۳۸۶/۸	۱/۳	۳۸/۷	۴/۷
امارات	۴۸	۲۰۶	۳۴۰	۱۷	۶۱۶	۱۷	۳۱۴/۸	-	۱۳/۵	۲/۹
مالزی	۵۸	۸۹	۱۹۸	۵	۳۱۴	۵	۲۷۳/۱	-	۱۲/۶	۰/۸
ترکیه	۹۶	۱۲۱	۲۸۵	۱	۲۹۵	۱	۶۰/۴	-	۴/۱	۰/۵
چین	۱۰۴	۶	۱۳۷	-	۱۱۰	-	۲۵/۷	-	۱/۹	-
ایران	۱۰۶	۴۰	۱۶۹	۰	۳۲	۰	۱۵/۶	-	۷/۰	-
مصر	۱۲۰	۳۰	۱۰۴	-	۴۳	-	۹/۳	-	۱/۵	-
هند	۱۲۷	۶	۳۸	۰	۶	۰	۶/۸	-	۰/۱۶	-
سودان	۱۳۸	۳	۱۴	۰	۳	۰	۱/۸	-	۰/۱۴	-
پاکستان	۱۴۴	۸	۲۳	-	۶	-	۳/۴	-	۰/۱۴	۰/۱
نیجریه	۱۵۲	۳	۵	۰	۳	۰	۱/۰	-	۷/۰	-
سنگال	۱۵۶	۶	۲۵	۰	۳۱	۰	۱۰/۳	-	۱/۹	۰/۲
انگولا	۱۶۴	۸	۶	۰	۶	۰	۱/۵	-	۰/۱	-
سیرالئون	۱۷۵	۳	۵	۰	۵	۰	۱/۴	-	-	-

یادداشت: به غیر از شاخص توسعه انسانی، بقیه ارقام به ازای هر ۱۰۰۰ نفر می باشند.

منبع: گزارش توسعه انسانی سازمان ملل متحد، ۲۰۰۳ (UN).

۱- «طراحی الگوی جامع مدیریت و عوامل موثر بر بهره وری نیروی انسانی» سید مهدی الوانی و پرویز احمدی: فصلنامه مدرس انتشارات دانشگاه تربیت مدرس شماره ۱، ۱۳۸۱، ص ۱۱۰

توصیف داده‌ها

الف: توصیف شاخص توسعه انسانی

در گزارش توسعه انسانی سال ۲۰۰۵ سازمان ملل، همانند چند سال گذشته باز هم کشور نروژ رتبه اول را کسب کرده است. مهمترین شاخص گزارش توسعه انسانی سازمان ملل، شاخص توسعه انسانی یا HDI^۱ است که ترکیبی از شاخص‌های تولید سرانه، شاخص‌های امید به زندگی و شاخص‌های وضعیت آموزشی و بهداشتی است. به طور کلی، شاخص توسعه انسانی HDI بر سه عامل، زندگی طولانی، وضعیت آموزش و استانداردهای زندگی شهروندان متمرکز است. به همین دلیل شاخص HDI ابزار بسیار مناسبی برای ارزیابی وضعیت توسعه و رفاه کشورها نسبت به یکدیگر شناخته شده است.

بر اساس گزارش توسعه انسانی سازمان ملل، کشور نروژ که رتبه اول شاخص HDI سازمان ملل را به دست آورده، طی سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۰۲ حدود ۷/۶ درصد تولید (GDP^۱) خود را در اختیار بخش آموزش و پرورش گذاشته است. این در حالی است که نروژ در سال ۱۹۹۰ حدود ۷ درصد محصول ناخالص داخلی خود را به بخش آموزش اختصاص داده بود. در بین کشورهای منتخب جدول شماره ۲، بودجه بخش آموزش و پرورش مالزی طی دوره یاد شده بیشترین رشد را داشته است. این کشور که در سال ۱۹۹۰ تنها ۵/۱ درصد GDP خود را به آموزش و پرورش اختصاص داده بود، در سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۰۲ سهم بخش آموزش و پرورش خود را به ۸/۱ درصد تولیدش افزایش داده است. ایران هم با رتبه توسعه انسانی ۹۹، در سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۰۲ حدود ۴/۹ درصد GDP خود را به بخش آموزش و پرورش اختصاص داده است، در حالی که در سال ۱۹۹۰ این بخش ۴/۱ درصد محصول ناخالص داخلی را از آن خود کرده بود. در مقابل، کشور پاکستان با رتبه توسعه انسانی ۱۳۵، از سهم هزینه‌های بخش آموزش و پرورش در تولید کل خود کاسته و سهم این بخش را از ۲/۶ درصد در سال ۱۹۹۰ به ۱/۸ درصد در سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۰۲ تقلیل داده است. از سوی دیگر، بر اساس گزارش توسعه انسانی سازمان ملل سهم سطوح مختلف آموزشی (مهد کودک و دبستان، دبیرستان و دانشگاه) از کل هزینه‌های بخش آموزش و پرورش در کشورهای منتخب متفاوت است. برای مثال، کشور نروژ در سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۰۲ بودجه آموزش و پرورش خود را به ترتیب با سهم‌های ۳۶/۵، ۳۳، ۲۷/۵ درصد بین رده‌های مختلف آموزشی مهد کودک و دبستان، دبیرستان، و دانشگاه تقسیم کرده است. این در حالی است که در کشورمان سهم رده‌های تحصیلی یاد شده به ترتیب ۲۵/۱ و ۳۶ و ۱۷/۱ درصد از بودجه بخش آموزش و پرورش می‌باشد. به نظر می‌رسد در اکثر کشورها بخش مهد کودک و دبستان، سهم بیشتری از هزینه‌های آموزش و پرورش را به خود اختصاص داده است که این امر بیانگر اهمیت سطوح پایه تحصیلی است.

از سوی دیگر، بررسی نرخ باسوادی زنان ۱۵ سال به بالا به عنوان یکی از شاخص‌های گزارش توسعه انسانی سازمان ملل نشان می‌دهد که در سال ۲۰۰۳ حدود ۷۰/۴ درصد زنان ۱۵ سال به بالای کشورمان با سواد بوده‌اند. این سهم در مقایسه با سهم زنان با سواد ۱۵ سال به بالا در کشورهایی چون پاکستان با سواد ۳۵/۲ درصد و هند با سهم ۴۷/۸ درصد، آمار قابل توجهی به نظر می‌رسد. اما در مقایسه با کشور آرژانتین با نسبت ۹۷/۲ درصدی زنان با سواد ۱۵ سال به بالا، از لزوم توجه بیشتر دولت ایران به این امر حکایت دارد. در کشور ترکیه نیز حدود ۸۱/۱ درصد زنان ۱۵ سال به بالا باسوادند.

جدول شماره ۲: « وضعیت آموزش و پرورش ایران و کشورهای منتخب »

کشور	رتبه توسعه انسانی	هزینه های عمومی آموزش و پرورش				سهم سطوح مختلف آموزش در هزینه های آموزش و پرورش			نرخ باسوادی زنان ۱۵ سال به بالا (۲۰۰۳)	نرخ باسوادی درمقایسه با مردان (۲۰۰۳)	نسبت زنان پذیرفته شده در دانشگاه (۲۰۰۰ تا ۲۰۰۳)
		به عنوان بخشی از محصول ناخالص داخلی		به عنوان بخشی از هزینه های پرداختی دولت		مهد کودک و دبستان (۲۰۰۲-۲۰۰۰)	دبیرستان (۲۰۰۲-۲۰۰۰)	دانشگاه (۲۰۰۲-۲۰۰۰)			
		۱۹۹۰	۲۰۰۲	۱۹۹۰	۲۰۰۲						
نروژ	۱	۷/۰	۷/۶	۱۴/۶	۱۶/۲	۳۶/۵	۳۳/۰	۲۷/۵	-	۹۹/۰	
ژاپن	۱۱	-	۳/۶	-	۱۰/۵	۳۸/۲	۳۹/۸	۱۴/۹	-	۴۷/۰	
آلمان	۲۰	-	۴/۶	-	۹/۵	۲۲/۸	۴۹/۰	۲۴/۵	-	۵۱/۰	
آرژانتین	۳۴	-	۴/۰	-	۱۳/۸	۴۳/۳	۳۹/۲	۱۷/۵	۹۷/۲	۱۰۰/۰	
مالزی	۶۱	۵/۱	۸/۱	۱۸/۳	۲۰/۳	۳۲/۰	۳۳/۵	۳۳/۳	۸۵/۴	۹۳/۰	
عربستان	۷۷	۵/۸	-	۱۷/۸	-	-	-	-	۶۹/۳	۸۰/۰	
ترکیه	۹۴	۲/۲	۳/۷	-	-	۳۷/۷	۳۰/۱	۳۲/۲	۸۱/۱	۸۵/۰	
ایران	۹۹	۴/۱	۴/۹	۲۲/۴	۱۷/۷	۲۵/۱	۳۶/۰	۱۷/۱	۷۰/۴	۸۴/۰	
آفریقای جنوبی	۱۲۰	۵/۹	۵/۳	-	۱۸/۵	۴۷/۸	۳۱/۳	۱۴/۶	۸۰/۹	۹۶/۰	
هند	۱۲۷	۳/۷	۴/۱	۱۲/۲	۱۲/۷	۳۸/۴	۴۰/۱	۲۰/۳	۴۷/۸	۶۵/۰	
پاکستان	۱۳۵	۲/۶	۱/۸	۷/۴	۷/۸	-	-	-	۳۵/۲	۵۷/۰	

منبع: (Human Development Report) ۲۰۰۵

ب: توصیف داده های شاخص جهانی شدن

توصیف داده های مربوط به شاخص جهانی شدن، این اطلاعات از منابع زیر استخراج شده است:

- 1- World Development Indicators 2003
- 2- International Financial Statistic Yearbook 2003
- 3- Telecommunications Union Yearbook of Statistics 2003
- 4- Compendium of Tourism Statistics 2003
- 5- Balance of Payment Statistics 2003
- 6- World Factbook 2003

در این منابع عموماً برای اندازه گیری شاخص جهانی شدن مربوط به سال ۲۰۰۴ از اطلاعات سال ۲۰۰۲ و برای سال ۲۰۰۳ از اطلاعات سال ۲۰۰۱ استفاده شده است.

شاخص جهانی شدن فقط اقتصادی نیست بلکه عامل های سیاسی، فنی، فردی را هم شامل شده، ولی فاقد معیارهای فرهنگی است. البته، با تلاش دو محقق دانشگاه سنگاپور، قرار است از طریق واردات و صادرات، و مطبوعات عامل فرهنگ هم برای کشورها در سال ۲۰۰۵ مورد ارزیابی قرار گیرد.

طبق شاخص جهانی شدن، اروپا جهانی ترین منطقه است به علت آن که به تجارت، سرمایه گذاری خارجی و مسافرت بدون گذرنامه اهمیت می دهد.

طبق نظر کارشناسان مؤسسه مشاوره بین المللی کرنی، مهم ترین شاخص جهانی شدن، سرمایه گذاری مستقیم خارجی است زیرا با اقتصاد، سیاست و تکنولوژی ترکیب شده است. برای شاخص های جهانی شدن چهار عامل به شرح زیر در نظر گرفته می شود:

- ۱- عامل اقتصادی: تجارت بین الملل، سرمایه گذاری مستقیم خارجی، سرمایه گذاری در اوراق قرضه در آمد سرمایه گذاری.

- ۲- عامل فردی: ترافیک مکالمات خارجی، جهان گردی، نقل و انتقالات پول بین المللی.
 ۳- عامل فنی: کاربران اینترنت، میزبانان اینترنت، سرورهای اینترنتی مطمئن.
 ۴- عامل سیاسی: عضویت در سازمان های بین المللی، مشارکت در سازمان ملل و شورای امنیت سفارت خانه ها و قراردادهای خارجی.

جدول شماره ۳: شاخص توسعه انسانی و جهانی شدن

GDP Percapital Annual Growth Rate(%)	Life expectancy index	GDP index	رتبه HDI **	رتبه جهانی شدن *	کشورها
۴/۹ ۳/۵	۰/۸۹	۰/۹۲	۲۵	۱	سنگاپور
۴/۵ ۶/۷	۰/۸۸	۰/۹۹	۸	۲	ایرلند
۱/۰ ۰/۵	۰/۹۳	۰/۹۶	۷	۳	سوئیس
۲/۰ ۲/۱	۰/۸۷	۰/۹۹	۱۰	۴	ایالات متحده
۱/۸ ۲/۱	۰/۸۹	۰/۹۵	۱۲	۵	هلند
۱/۶ ۲/۳	۰/۹۲	۰/۹۶	۵	۶	کانادا
۱/۶ ۱/۹	۰/۸۷	۰/۹۶	۱۴	۷	دانمارک
۱/۶ ۲/۰	۰/۹۲	۰/۹۳	۶	۸	سوئد
۲/۱ ۱/۸	۰/۹۰	۰/۹۵	۱۷	۹	اتریش
۲/۰ ۲/۵	۰/۸۹	۰/۹۴	۱۳	۱۰	فنلاند
۱/۰ ۲/۱	۰/۹۰	۰/۹۰	۱۹	۱۱	نیوزلند
۲/۱ ۲/۵	۰/۸۹	۰/۹۴	۱۵	۱۲	انگلیس
۱/۹ ۲/۶	۰/۹۲	۰/۹۵	۳	۱۳	استرالیا
۲/۸ ۲/۹	۰/۹۱	۰/۹۹	۱	۱۴	نروژ
.. ۱/۵	۰/۸۴	۰/۸۵	۳۱	۱۵	جمهوری چک
.. ۲/۱	۰/۸۳	۰/۷۹	۴۵	۱۶	کرواسی
۱/۹ ۱/۶	۰/۹۱	۰/۸۸	۲۳	۱۷	اسرائیل
۱/۷ ۱/۶	۰/۹۱	۰/۹۴	۱۶	۱۸	فرانسه
۳/۹ ۳/۴	۰/۸۰	۰/۷۶	۶۱	۱۹	مالزی
.. ۳/۱	۰/۸۶	۰/۸۸	۲۶	۲۰	اسلوونی
۲/۰ ۱/۳	۰/۹۰	۰/۹۴	۲۰	۲۱	آلمان
۲/۸ ۲/۲	۰/۸۷	۰/۸۷	۲۲	۲۱	پرتقال

GDP Percapital Annual Growth Rate(%)	Life expectancy index	GDP index	HDI رتبه **	رتبه جهانی شدن *	کشورها
۱/۰ ۲/۴	۰/۸۳	۰/۷۱	۵۶	۲۴	پاناما
۰/۵۱ ۲/۴	۰/۸۲	۰/۸۲	۴۲	۲۵	اسلواکی
۲/۲ ۲/۴	۰/۹۱	۰/۹۰	۲۱	۲۶	اسپانیا
۲/۰ ۱/۵	۰/۹۲	۰/۹۴	۱۸	۲۷	ایتالیا
۲/۴ ۱/۰	۰/۹۵	۰/۹۴	۱۰	۲۸	ژاپن
۱/۰ ۲/۱	۰/۸۹	۰/۸۸	۲۴	۲۹	یونان
۶/۱ ۴/۶	۰/۸۷	۰/۸۷	۲۸	۳۰	کره جنوبی
.. ۴/۲	۰/۸۲	۰/۷۹	۳۶	۳۱	لهستان
۰/۳ ۱/۲	۰/۷۶	۰/۶۳	۸۴	۳۲	فیلیپین
۲/۶۱ ۳/۹	۰/۳۷	۰/۴۵	۱۴۴	۳۳	اوگاندا
۴/۰ ۴/۱	۰/۸۸	۰/۷۷	۳۷	۳۴	شیلی
۰/۸۱ ۰/۶	۰/۷۷	۰/۷۲	۶۴	۳۵	رومانی
			۳۹	۳۶	تایوان
۲/۱ ۳/۱	۰/۸۰	۰/۷۱	۸۹	۳۷	تونس
۵/۱ ۲/۷	۰/۱۹	۰/۷۵	۱۳۱	۳۸	بتسوانا
-۵/۷۱ -۴/۷	۰/۶۹	۰/۶۷	۷۸	۳۹	اوکراین
۱/۳ ۱/۰	۰/۷۵	۰/۶۲	۱۲۴	۴۰	مراکش
(۰) ۱/۳	۰/۵۱	۰/۴۷	۱۵۷	۴۱	سنگال
۰/۹ ۱/۴	۰/۸۳	۰/۷۵	۵۳	۴۲	مکزیک
۳/۴ ۳/۳	۰/۸۲	۰/۶۱	۹۳	۴۳	سريلانکا
-۰/۵ (۰)	۰/۳۱	۰/۳۹	۱۵۸	۴۴	نیجریه
-۲/۴ -۰/۶	۰/۷۸	۰/۸۲	۷۷	۴۵	عربستان سعودی
۵/۱ ۲/۸	۰/۷۵	۰/۷۲	۷۳	۴۶	تایلند
۰/۴ ۱/۳	۰/۸۲	۰/۸۰	۳۴	۴۷	آرژانتین

GDP Percapital Annual Growth Rate(%)	Life expectancy index	GDP index	رتبه HDI **	رتبه جهانی شدن *	کشورها
-۰/۶ ۰/۱	۰/۳۹	۰/۷۷	۱۲۰	۴۸	آفریقا جنوبی
۰/۲ -۰/۶	۰/۳۷	۰/۳۹	۱۵۴	۴۹	کینا
۲/۵ ۱/۱	۰/۶۳	۰/۵۱	۱۳۵	۵۰	پاکستان
۱/۴ ۰/۴	۰/۷۹	۰/۷۰	۶۹	۵۱	کلمبیا
-۲/۱۱ -۱/۵	۰/۶۷	۰/۷۶	۶۲	۵۲	روسیه
-۰/۵ ۲/۱	۰/۷۵	۰/۶۶	۷۹	۵۳	پرو
۸/۲ ۸/۵	۰/۷۸	۰/۶۵	۸۵	۵۴	چین
-۱/۱ -۱/۵	۰/۸۰	۰/۶۵	۷۵	۵۵	ونزوئلا
۱/۸ ۱/۳	۰/۷۳	۰/۷۰	۹۴	۵۶	ترکیه
۰/۸ ۱/۲	۰/۷۶	۰/۷۳	۶۳	۵۷	برزیل
۱/۹ ۳/۱	۰/۶۳	۰/۴۸	۱۳۹	۵۸	بنگلادش
۲/۷ ۲/۵	۰/۷۵	۰/۶۱	۱۱۹	۵۹	مصر
۴/۱ ۲/۰	—	۰/۵۹	۱۱۰	۶۰	اندونزی
۳/۳ ۴/۰	۰/۶۴	۰/۵۶	۱۲۷	۶۱	هند
-۰/۳ ۲/۱	۰/۷۶	۰/۷۱	۹۹	۶۲	ایران

* شاخص جهانی شدن از بین ۶۲ کشور رتبه بندی شده است

** شاخص توسعه انسانی از بین ۱۷۷ کشور رتبه بندی شده است

منبع: [www.HumanDevelopment Reports.com\(2005\)](http://www.HumanDevelopment Reports.com(2005)) [www.A.TKearney.com\(2005\)](http://www.A.TKearney.com(2005))

رابطه بین شاخص جهانی شدن و شاخص توسعه انسانی

از لحاظ کمی می توان رابطه بین شاخص جهانی شدن و شاخص توسعه انسانی را مشخص نمود. با توجه به داده های مربوط به شاخص سیزده گانه جهانی شدن و شاخص سه گانه توسعه انسانی که در طی سال ۲۰۰۵ توسط موسسه بین المللی کرنی (A..T.Kearney) و بانک جهانی منتشر شده‌اند، با استفاده از ضریب همبستگی اسپیرمن درجه شدت

همبستگی بین دو شاخص مذکور برابر $R=0/76$ محاسبه شده است.^۱ (اطلاعات برابر جدول شماره ۳ به پیوست می باشد) که این رقم نشان می دهد ارتباط تنگاتنگ بین شاخص جهانی شدن و شاخص توسعه انسانی وجود دارد. هر چقدر دولتها در زمینه شاخص های جهانی شدن موفق تر باشند، نشانگر توسعه انسانی آن کشور می باشد. به عبارت دیگر کشورهایی که از لحاظ شاخص جهانی شدن دارای رتبه بالا می باشند به تبع آن، در زمینه شاخص های توسعه انسانی در رتبه بندی در صدر جدول قرار دارند.

نتیجه گیری :

همان طوری که در متن مقاله توضیح داده شد، شاخص های جهانی شدن همه ساله توسط موسسه بین المللی کرنی منتشر می شود. این شاخصها دارای چهار مولفه* : ۱- اقتصادی، ۲- سیاسی، ۳- فنی، و ۴- فردی است که هر مولفه دارای چند شاخص به شرح زیر است:

مولفه اقتصادی دارای شاخص: تجارت بین الملل، سرمایه گذاری خارجی

مولفه سیاسی دارای شاخص: عضویت در سازمانهای بین الملل، مشارکت در سازمان ملل و شورای امنیت، قراردادهای یک جانبه و چند جانبه، سفارتخانه. مولفه فنی دارای شاخص: کاربران اینترنت، میزبانان اینترنت، سرورهای مطمئن اینترنت.

مولفه فردی دارای شاخص: جهانگردی، نقل و انتقالات پول بین الملل، ترافیک مکالمات خارجی. شاخص توسعه انسانی دارای سه مولفه: امید به زندگی، آموزش، تولید ناخالص داخلی. پس از استخراج اطلاعات مربوطه دو شاخص و پردازش اطلاعات و با استفاده از نرم افزار آماری STATGRAF، ضریب همبستگی بین دو شاخص محاسبه شده است و شدت همبستگی $R=0/76$ را نشان می دهد. نتایج نشان می دهد بین این دو شاخص دارای همبستگی مستقیم وجود دارد که هر چقدر کشورها در جهت جهانی شدن موفق تر باشند، در زمینه توسعه انسانی هم موفق تر می باشند بنابراین لازم است کشور به منظور توسعه شاخص انسانی در زمینه شاخص جهانی شدن اقدامات لازم را به عمل آورند.

منابع فارسی :

- ۱- الوانی سید مهدی و پرویز احمدی « طراحی الگوهای جامع مدیریت و عوامل موثر بر بهره وری نیروی انسانی» فصلنامه مدرس، انتشارات دانشگاه تربیت مدرس، شماره ۱، ۱۳۸۱ ص ۱۰ و ۱۱.
- ۲- گیلیس مالکوم، پرکینز، دوات اچ، رومر- مایکل و آسنورگراس، داندلآر، « اقتصاد توسعه»، مترجم غلامرضا آزاد، نشرنی، ۱۳۷۹.
- ۳- سپهری محمد رضا، «توسعه انسانی»، وزارت کار و امور اجتماعی، ۱۳۷۸.
- ۴- طاهری شهنام، «توسعه اقتصادی و برنامه ریزی»، نشر آروین تهران ۱۳۷۶.
- ۵- نو فهرست محمد، آمار و کاربرد آن در اقتصاد و بازرگانی، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.
- ۶- سابرا تاگتاک، « اقتصاد توسعه»، ترجمه زهرا افشاری، انتشارات جهاد دانشگاهی.
- ۷- نرم افزار آماری STATGRAF

منابع خارجی:

- 8) *WWW.A.T.kearney/foreign policy magazine Globalzation Index(2005)*

۱- داده ضمیمه می باشد (جدول ۴)

- 9) www.worldbank.org, world Development Indicators(2004), compact Disk
- 10) UNDP, Human Development Report (2004) New york oxford university press.
- 11) Nielsen, michael and Haugard jakob, Democracy, corruption and Human developments Approaches to development, university of Aarhus, Denmark.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی